

шлин : Сенатский указ от 25 мая 1798 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. – Т. XXV. – 18532. – С. 251–254. **42.** Об учреждении надворного суда в Вольнской губернии : Именной указ, данный Сенату 27 сентября 1797 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. – Т. XXIV. – 18165. – С. 753. **43.** О бытии Магистратам Киевской губернии по делам старостинским и городovým под апелляциєю Надворного суда для Минской, Вольнской и Подольской губернии учрежденного; о произведении по Киевской губернии лострации; об определении в Киевский главный суд секретарей, знающих язык польский и судопроизводство сего края : Именной указ, данный Сенату 17 сентября 1798 г. // ПСЗРИ. Собр. 1 – Т. XXV. – 18670. – С. 386. **44.** *Bunge F. G.* Das Liv- und Estländische Privatrecht, wissenschaftlich dargestellt. Zweite sehr vermehrte und sehr verbesserte Auflage. Zweiter Teil. Das Familien- und Erbrecht enthaltend / Friedrich Georg von Bunge. – Reval : Verlag von Franz Kluge, 1848. – S. 185. **45.** О порядке судопроизводства в Белорусских губерниях... – С. 21. **46.** О производстве дел в судах земских, поветовых и подкоморских, в магистрате и в Главном суде : Сенатский указ от 11 сентября 1797 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. – Т. XXIV. – 18135. – С. 731. **47.** О записывании в Киевских присутственных местах сделок между дворянами, заключаемых на годовом собрании, и о порядке совершения крепостей и всяческих актов в губерниях Минской, Вольнской и Подольской : Доклад Сената, Высочайше утвержденный 25 июня 1798 г. // ПСЗРИ. Собр. 1 – Т. XXV. – 18563. – С. 283–284. **48.** О порядке судопроизводства в Белорусских губерниях... – С. 21. **49.** Об оставлении в Минской, Вольнской и Подольской губерниях сроков для апелляции и подписания неудовольствий на решение дел тех самых, кои существовали до присоединения сего края, и о суждении тамошних чиновников в преступлении должностей по Литовскому статуту : Доклад Сената, Высочайше утвержденный 19 сентября 1797 // ПСЗРИ. Собр. 1. – Т. XXIV. – 18147. – С. 737–738. **50.** О производстве дел в судах земских, поветовых и подкоморских, в магистрате и в Главном суде... – С. 727–733. **51.** О присвоении всем присутственным местам и должностным лицам в Западных губерниях тех наименований, какие существуют в Великороссийских губерниях : Именной указ, данный Сенату 30 октября 1831 г. // ПСЗРИ. Собр. 2. – Т. VI : 1831. – Отд. 2. – СПб., 1832. – 4894. – С. 159–160; О присвоении присутственным местам Полтавской и Черниговской губерний и лицам, в оных служащим, наименований, Учреждением о губерниях для мест, равных определенным : Именной указ, данный Сенату 6 декабря 1831 г. // Там же. – 4992. – С. 276.

УДК 347.97

О. О. САМОЙЛЕНКО
кандидат юридичних наук

УКРАЇНСЬКІ ВОЛОСНІ СУДИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Висвітлюється організація та діяльність українських волосних судів у пореформеній Росії, визначаються особливості їх функціонування. Зроблено висновок, що загалом прогресивна за своїм характером Судова реформа 1864 р не тільки ніяк не торкнулася станового волосного суду, але й не пов'язала його з іншими ланками системи правосуддя, законсервовуючи існуючий стан справ аж до 1912 р.

Ключові слова: волосні суди, Судова реформа 1864 р., звичаєве право, станове судочинство, волосні судді, волосний писар, мирові з'їзди.

Самойленко О. О. Украинские волостные суды во второй половине XIX – начале XX вв.

Освещается организация и деятельность украинских волостных судов в Украине во второй половине XIX – начале XX в., определяются особенности их функционирования. Сделан вывод, что в целом прогрессивная по своему характеру Судебная реформа 1864 года не только никак не затронула сословный волостной суд, но и не связала его с остальной системой правосудия, законсервировав существующее положение дел до 1912 года.

Ключевые слова: волостные суды, Судебная реформа 1864 г., обычное право, сословное судопроизводство, волостные судьи, волостной писарь, мировые съезды.

Samoilenko O. O. Volost courts in Ukraine in the second half of the XIX – early XX century.

The article highlights the work of volost courts in Ukraine in the second half of the XIX–early XX century, defines their key problems and features. It is concluded that, in general progressive judicial reform in 1864 not only did not affect on estates volost court, but did not link it to the rest of the justice system, fixing present posture of affairs until 1912.

Key words: volost courts, judicial reform of 1864, customary law, estate litigation, volost judges, volost clerk, peace congresses.

Одним з наслідків Селянської реформи 1861 р. стало запровадження волосного суду. Як визначають сучасні дослідники, створення комплексу судових інститутів для селянської маси було зумовлено конкретними російськими реаліями. З одного боку, тотальна неграмотність села породжувала практично нездоланні перешкоди на шляху використання норм формальної законності, з іншого – бракувало належної кількості освічених кадрів, здатних здійснювати судочинство. Враховуючи це, уряд 1861 р. пішов на формування системи самодіяльних волосних селянських судів, покликаних розглядати справи, що виникали між селянами-общинниками, на основі народної правосвідомості, «звичаю»¹.

Волосний суд створювався за зразком селянського суду, що існував у державних селян відповідно до селянського судового статуту 1839 р. Це був становий суд, який розглядав лише селянські справи. Його створення зумовлювалося передусім скасуванням поміщицького права вотчинної юстиції та поліції. Передбачалося, що введення волосних судів матиме тимчасовий характер, але у судових статутах 1864 р. про їх долю не було жодного слова.

У 1865 р. була спроба об'єднати мирові селянські установи (волосні суди) і мирові суди, але вона не увінчалася успіхом. Згодом саме наявність станового суду стане однією з причин невисокої ефективності діяльності мирових судів і послужить приводом для прийняття 1889 р. закону, що скасував інститут мирового судді практично на всій території Росії². Таким чином, загалом прогресивна за своїм характером, судова реформа не лише ніяк не торкнулася станового волосного суду, але й не пов'язала його з іншими ланками системи правосуддя. Це спричинило відносну відособленість селянського правосуддя в Росії, що продовжувалася до 1912 р.³.

У зв'язку з тим, що селянські суди і волосні суди не застосовували норми чинного позитивного права, а керувалися місцевими звичаями, було проведено ряд експедицій та надруковано кілька програм щодо збирання та вивчення матеріалів звичаєвого права.

Вивчення звичаєвого права з кожним роком дедалі поширювалося і поглиблювалося. Зокрема, значну увагу вивченню українського звичаєвого права України приділили О. Ф. Кістяківський, П. П. Чубинський, П. С. Єфименко, О. Я. Єфименко, І. Г. Оршанський, К. Ф. Чепурний, І. Л. Шраг та інші⁴. Водночас дослідження судової практики волосних судів розпочалось у другій половині XIX століття.

Одним з основних джерел, що дозволяє розглянути організацію і діяльність волосного суду, є «Праці Комісії щодо перетворення волосних судів»⁵. Комісія була створена 1871 р. для з'ясування причин суттєвих недоліків у роботі селянських судових органів. Її представники обстежили 1872 р. 480 волосних судів у 91 повіті багатьох губерній Росії.

Згодом, у 1872 р. Російське географічне товариство провело етнографічно-статистичну експедицію в Західно-Руський край. Результати її досліджень діяльності волосних судів знайшли своє відображення в шостому томі праць експедиції⁶. У ньому містяться зібрані членами експедиції рішення та вироки 82-х волосних судів південно-західних губерній Росії, а також узагальнений аналіз рішень волосних судів у цивільних (П. П. Чубинський) та кримінальних (О. Ф. Кістяківський) справах.

Комісія сенатора М. І. Любошинського, яка 1878 р. обстежила стан волосних судів у губерніях Європейської частини Росії, теж виявила масу недоліків у їх роботі⁷.

Робота щодо вивчення судової практики волосних судів на думку П. П. Чубинського, була дуже важлива, тому, що «волосні суди дають собою важливий матеріал для вивчення народних юридичних звичаїв, а так само служать відбитком розумового та морального стану народу загалом»⁸.

Спробуємо з'ясувати, що ж собою уявляв волосний суд, створений селянською реформою 1861 року? Він складався з 4–12 суддів, які обиралися щорічно волосним сходом. Суд розглядав цивільні позови на суму не більше 100 рублів, а також дрібні правопорушення, за які міг призначати такі покарання: громадські роботи строком до 6 днів, грошове стягнення до 3 крб., арешт до семи днів, покарання різками до 20 ударів.

Під час розгляду справ волосний суд з метою виявлення істини і здійснення правосуддя застосовував дізнання, огляд, опитування тощо. Для з'ясування обставин справи суд викликав, як правило, не менше двох свідків. У разі необхідності суд доручав сільському старості здійснити всі необхідні дії, пов'язані з дізнанням, опитуванням або оглядом.

У волосних судах вирішувалися нагальні для селян справи про нерухоме та рухоме майно в межах селянського наділу, про договори купівлі-продажу, позики, міни та інші угоди. У межах юрисдикції волосних судів перебували конфлікти і правопорушення, які були породжені самою сільською дійсністю і найбільш часто виникали в селянському середовищі. На думку П. А. Гільдебрандта, 95% усіх селян Росії розбирали свої спори саме у волосних судах⁹.

У разі, коли справи розглядалися відповідно до статей 96–102 Загального положення про селян, які вийшли з кріпосної залежності, рішення волосного суду вважалися остаточними і не підлягали оскарженню. В інших випадках, рішення волосного суду могли бути скасовані місцевим повітовим з'їздом ми-

рових посередників за ініціативою осіб, яких стосується рішення або вирок. Але, у разі перевищення волосними судьями своїх повноважень, їх рішення могли бути скасовані мировим з'їздом і без прохання заінтересованих осіб¹⁰. Згодом, 11 травня 1888 р. було видано Указ імператора про те, що рішення волосних судів у селянських справах не підлягають оскарженню до Сенату¹¹.

Волосні суди вирішували найскладніші правові колізії сільського життя, засновуючи свої рішення на принципі справедливості, так погано зрозумілої законниками, що засідали в мирових і коронних судах. Стаття 107 «Загального положення про селян, які вийшли з кріпосної залежності» надавала волосним судам право: «...якщо сторони, що сперечаються, не підуть на мирову угоду, то суд вирішить справу або на підставі заявлених у волосному правлінні угод і зобов'язань, якщо такі були укладені між сторонами, що сперечаються, або, за відсутності таких угод, на підставі місцевих звичаїв і правил, прийнятих у селянському побуті»¹².

Таким чином відбулось фактичне узаконення функціонування звичаєвого права в державно-правовій практиці Російської імперії. Це пояснювалось тим, що колізії общинного господарського життя, а також багато сторін цивільних відносин у селянському середовищі або зовсім не передбачались діючим зводом законів, або не могли бути вирішені у зв'язку із своєрідністю¹³. Цікавим фактом є те, що спори між селянами могли підлягати веденню суду тільки тієї волості, до складу якої входили селяни, тому волосні суди розв'язували питання що виникали на підставі місцевих звичаїв, які в різних волостях могли бути не однакові¹⁴. Становий характер суду підкреслював юридичну відособленість селянства і самотність правових поглядів сільського населення.

Разом з тим вивчення практики волосних судів і літератури щодо народних юридичних звичаїв, якими керувалися волосні суди, приводить до висновку, що у волосній юстиції панував хаос. Як зазначав Б. М. Чичерін, «Місцеві звичаї» насправді були не нормами звичаєвого права, а вигадкою волосного писаря, який чинив величезний вплив на рішення волосного суду. У його руках знаходилося поняття, тлумачення і застосування місцевих звичаїв в волосних судах¹⁵. Негативну роль волосних писарів відзначав у 1881 р. сенатор М. Є. Ковалевський, стверджуючи, що вони «іноді розпоряджаються у волосному суді цілком самочинно, так що судді є покірним знаряддям у їхніх руках і прикладають печатки до рішень, складеним писарем або за наказом старшини». В умовах малограмотності корпусу селянських суддів писар у волосному суді частіше за все був єдиною людиною, що володіла грамотою і більш менш був знайомий з правом¹⁶. Саме це і підтверджує український досвід. Зокрема у звіті Подільського губернатора про стан губернії за 1883 рік діяльність волосних судів губернатор характеризувалася так: «діяльність безграмотних, іноді не цілком моральних суддів, що часто перебувають під впливом волосного писаря, – далеко не задовільна». Однією з причин цього губернатор вважав те, що «при вступі на посаду волосні судді не приводяться до присяги, чим значно зменшується в них свідомість щодо важливості покладених на них обов'язків»¹⁷.

У циркулярі від 9 жовтня 1899 року Київському, Подільському, Волинському губернаторам щодо провадження засідань у волосних судах при відкритих

дверях, згадуються численні скарги селян на рішення волосних судів, в яких вказувалося на упереджене ставлення суддів і неправильні дії волосних писарів. Підкреслювалося, що писарі тримають себе владно в засіданнях волосних судів, особисто ведуть судочинство, диктують суддям рішення у справах, іноді, користуючись неграмотністю суддів, навіть неправильно записують позачання сторін і судові рішення¹⁸.

Як бачимо, втручання писарів у судочинство у волосному суді було загальним явищем і відзначено у всіх губерніях, відвіданих комісіями з вивчення судової практики волосних судів.

Нарікання з боку селян викликало і вільне трактування волосними судами звичаю як основи винесених рішень. Твердих і певних звичаїв практика волосних судів закріпила мало. Часто прийняття несправедливого рішення призвело до недовіри населення. У 1883 році київським губернатором була висловлена думка про те, що волосні суди як особлива судова інстанція, покликана захищати поземельні права селян, має бути усунена. Обгрунтував він це тим, що суд волосний у нинішньому його стані наділений занадто мізерною компетенцією і більше ускладнює, чим полегшує, вирішення питання урегулювання місцевої селянської власності¹⁹. Критики сільського правосуддя, правильно помічаючи його слабкі сторони, однак не відповідали на головне питання, а чим можуть бути замінені волосні суди? З цього приводу сенатор Н. А. Хвостов зауважував: «Волосні суди неминуче мають бути збережені, так як нічим іншим їх замінити неможливо. Ми не можемо в кожному волості дати мирового суддю, вже я не кажу юриста, але хоча б людини з середньою освітою, як це і було потрібно за законом про мирових суддів»²⁰. Таким чином, необхідність збереження волосних судів виходила, насамперед, з об'єктивної реальності.

У звіті губернатора Подільської губернії за 1886–1887 рр. вказується, що діяльність волосних судів в губернії видається задовільною, особливо якщо взяти до уваги, що в більшості випадків судді – люди цілком неграмотні. Хоча випадків явно неправильних або упереджених рішень небагато і вони не дають підстав для узагальнених висновків²¹. Здійснена в 1890 р. ревізія волосних судів у трьох губерніях Південно-Західного краю, теж виявила ряд недоліків їх діяльності. Серед них були: прийняття волосними судами до свого розгляду справ, що перевищують його компетенцію; невизначення судами ціни позову; допущення розділу землі всупереч чинному законодавству; нерегулярність зборів волосних судів (мали збиратися раз на два тижні), через що відбувалося скапчення в судах значної кількості нерозібраних скарг; відсутність у рішеннях суду вказівок на порядок і строки оскарження; слабка виконуваність судових рішень тощо²².

Свавілля волосних судів посилювалося у зв'язку з виданням 1889 р. «Тимчасових правил щодо волосного суду», відповідно до яких компетенція волосного суду була помітно розширена. Зокрема, за ним було збережено право застосовувати як покарання різки, незважаючи на загальне скасування тілесних покарань у 1863 році. Загалом, згідно зі статтею 25 Тимчасових правил волосний суд мав право застосовувати чотири види покарань: різки, арешт, грошовий штраф і громадські роботи.

Змінився і склад волосного суду. Раніше волосний старшина не мав права втручатися в діяльність волосного суду і бути в його складі, тепер він ставав головою волосного суду. Поєднання адміністративно-поліцейської та судової влади у волосному суді, підпорядкування волосних суддів волосному старшині слід оцінити вкрай негативно як один з прикладів повернення до дореформеного судоустрою²³.

Відповідно до положенням від 12 липня 1889 року «Про земських дільничних начальників» волосні суди склалися з 4 суддів, один з яких призначався повітовим з'їздом головою. Обов'язки голови могли бути покладені з'їздом на місцевого волосного старшину. Кожне сільське товариство обирало 1 кандидата у волосні судді. Загальне число кандидатів не мало бути менше восьми. З них земський начальник чотирьох затверджував суддями на 3 роки, а інших призначав кандидатами на той самий строк. У волосні судді могли обиратися селяни-домогосподарі, які досягли 35 років, користувалися повагою односельчан, були, по можливості, грамотними.

На земського начальника покладался нагляд за волосними судами, а також обов'язок ревізувати кожен з них не менше двох разів на рік. Рішення волосного суду могли бути оскаржені в 30-денний термін через земського начальника в повітовий суд як апеляційну інстанцію і в губернську присутність як касаційну інстанцію²⁴.

З прийняттям цього положення, волосний суд, як зазначає В. М. Вороновський, втратив значення «домашнього селянського суду і став повноправною ланкою системи місцевого судоустрою». Було розширено коло осіб і справ, підвідомчих волосному суду. Відтепер, окрім селян, він судив міщан, посадських, ремісників і цехових, «юрисдикція його поширювалася на величезну більшість справ з майнових спорів і проступків 8/9 усього населення країни, близько стосується інтересів рішуче всього сільського населення»²⁵. Таким чином, владою було зроблено ще один крок щодо зближення звичаєво-правової системи російського села і загальних судів Російської імперії.

Наведені зміни спричинили нові проблеми у діяльності волосних судів. Давалося взнаки протиріччя між звичасвим правом, на підставі якого волосний суд виносив рішення, і правом позитивним, яким керувалися повітові суди. Враховуючи цю обставину, волосні суди стали відходити від норм звичасвого права і намагалися вирішувати справи за загальними законами, що з причини малограмотності суддів приносило більше шкоди, ніж користі.

Діяльність волосного суду в південно-західних губерніях була так охарактеризована у популярній газеті «Киевлянин»: «волосний суд складався з безграмотних і напівграмотних суддів, залежних від волосного начальства і керувався не звичасвим правом, а свавіллям, тому він не користувався довірою у населення, волосний суд був судом «бессудія і безправ'я»²⁶.

Незважаючи на очевидні недоліки волосного суду: становість, неосвіченість і продажність суддів, податливість його до різних сторонніх впливів, він був збережений і з прийняттям нового закону від 15 липня 1912 р. Цей акт вніс у організацію волосного суду кілька поліпшень і посилив в зв'язок з мировими судовими установами. Тепер волосний суд складався з голови, 2 членів

і 2 кандидатів до них. У разі великого розміру волосної ділянки, мировому з'їзду, надавалася можливість збільшити склад волосного суду до 6 членів і 6 кандидатів.

Обрання в волосні судді відбувалося наступним чином: сільське товариство з числом дворів не більше 100 обирало одного виборця; товариство з числом дворів понад 100, але не більше 200, обирало 2 виборців; товариство з великою кількістю дворів від кожної сотні дворів обирало по 1 виборцю. Якщо загальне число виборців волості не досягало 18, то мировий з'їзд визначав ті сільські товариства, які обирали відсутню до 18 кількість виборців. Виборці, під головуванням мирового судді, обирали зі свого середовища закритим балотуванням голову волосного суду, суддів та кандидатів до них. Обрані кандидатури затверджувалися мировим з'їздом, який, у разі не затвердження когонебудь з них, призначав додаткові вибори. Волосні судді обиралися на 3 роки. У рішенні кожної справи мали брати участь 3 судді, враховуючи і голову. При волосному суді був секретар, який призначався мировим суддею, за поданням голови волосного суду, з осіб, які досягли повноліття і не мали обставин, що перешкоджали б обранню в волосні судді. Верхній сільський суд був другою, апеляційною інстанцією для волосного суду. Він складався з дільничного мирового судді та голів волосних судів. У засіданні цього суду, крім мирового судді, мали брати участь не менше двох голів волосних судів. У разі неможливості забезпечити такий склад суду, дозволялося включити у верхній сільський суд двох волосних суддів або кандидатів до них. За всіх обставин у засіданні не могли брати участь голова того суду, рішення якого оскаржено або член волосного суду, який брав участь у прийнятті оскаржуваного рішення. Касаційною інстанцією був мировий з'їзд.

Волосні суди підпорядковувалися нагляду мирових суддів, які мали не менше разу на рік ревізувати волосні суди своєї ділянки. Голови мирових з'їздів могли ревізувати верхні сільські суди. Вищий нагляд за волосними і верхніми сільськими судами був покладений на мировий з'їзд. Мировий з'їзд міг видавати особливий наказ для цих судів, що представлявся міністру юстиції. Мировому з'їзду також належала дисциплінарна влада над волосними суддями²⁷.

Таким чином, волосний суд, законодавчо створений у процесі селянської реформи 1861 р., став найважливішим елементом селянського самоврядування і механізмом реалізації норм звичаєвого права. На жаль, судова реформа 1864 р. не торкнулася волосних судів. Нова судова система виключила переважну більшість – селянство – з решти населення, оскільки повсякденні юридичні питання, а вони складали основну частину судових справ, вирішувалися на основі звичаєвого права, а не загального для усіх громадян закону. Тому проголошений судовими Статутами 20 листопада 1864 року принцип рівності всіх станів перед законом, виявився фікцією для селян. З виданням у 1889 р. «Тимчасових правил щодо волосного суду» відбулося поєднання адміністративно-поліцейської та судової влади у волосному суді, що було поверненням до дореформеного судоустрою. Волосні судді були підпорядковані адміністративній владі волосного старшини. Волосний суд був збережений і законом від

15 липня 1912 р., який вніс в організацію волосного суду кілька поліпшень і остаточно закріпив його зв'язок з установами мирової юстиції.

1. *Галкин А. Г.* Правосудие для крестьян: волостные и мировые суды в оценке крестьян и образованного общества (1870–1880-е гг.) // Историческая и социально-образовательная мысль. – Краснодар, 2011. – № 4 (9). – С. 191. 2. *Шаркова И. Г.* Мировой судья в дореволюционной России. // Государство и право. – 1998. – № 9. – С. 80. 3. *Czap P.* Peasant-class courts and peasant customary justice in Russia, 1861–1912. // J. of social history. – Berkeley, 1967. – Vol. 1. – P. 151. 4. Правовий звичай як джерело українського права IX – XIX ст. / За ред. І. Б. Усенка. – К.: Наук. думка, 2006. – 278 с. 5. Труды Комиссии по преобразованию волостных судов. – Т. 1–8. – СПб., 1873. 6. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования собранные П. П. Чубинским. Волостные суды. – Т. 6., – СПб., 1872. – 417 с. 7. *Безгин В. Б.* Правовые обычаи и правосудие русских крестьян второй половины XIX – начала XX века. – Тамбов, 2012. – С. 112. 8. Труды этнографическо-статистической экспедиции ... – С. 7. 9. Там же. – С. 3–14. 10. *Безгин В. Б.* Указ. соч. – С. 111. 11. ЦДІА України, м. Київ. – Ф. 442, оп. 618, спр. 118, арк. 1. 12. Правовий звичай ... – С. 233. 13. *Илларионов Н. С.* К вопросу о разработке обычного права. – Вестник Права. – 1899. – №1. – С. 78–85. 14. ЦДІА України, м. Київ. – Ф. 442, оп. 616, спр. 194, арк. 4–4(зв.). 15. *Щербина П. Ф.* Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. – Львов, 1974. – С. 163. 16. *Безгин В. Б.* Указ. соч. – С. 115. 17. ЦДІА України, м. Київ – Ф. 442, оп. 537, спр. 209, арк. 10 (зв.). 18. Там само – Оп. 630, спр. 594, арк. 13. 19. Там само. – Оп. 537, спр. 230, арк. 10 (зв.) – 11. 20. *Щербина П. Ф.* Указ. соч. – С. 116. 21. ЦДІА України, м. Київ. – Ф. 442, оп. 539, спр. 219, арк. 32. 22. Там само. – Оп. 618, спр. 228, арк. 16, 362. 23. Великая реформа. – Т. 6. – М., 1911. – С. 151. 24. *Тарновский Е.* Порядок производства дел в волостных судах (по закону 12 июля 1889 г.) // Юридический вестник. – 1892. – Кн. 1. – С. 98. 25. *Вороновский В. М.* Волостной суд и новый проект его устройств. – СПб., 1904. – С. 10. 26. Киевлянин. – 1896. – № 247; 1897. – № 350. 27. *Познышев С. В.* Элементарный учебник русского уголовного процесса. – М., 1913 // Allpravo.Ru – 2004.

УДК 321(091); 34(091)

А. В. МАКАРЧУК,
молодий науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

ПОШИРЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛЬОВИХ СУДІВ НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ НА УКРАЇНСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ У 1918 РОЦІ: СПРОБА ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ОСМИСЛЕННЯ

Досліджується проблема взаємин українських владних режимів із командуванням військових контингентів Німеччини та Австро-Угорщини щодо організації судочинства та поширення останніми юрисдикції власних військово-польових судів на громадян України. Розкривається еволюція політики сторін щодо зазначеного питання та досліджується його правове оформлення.